

відкрив шлях сарматам. Значна кількість сарматських форм на рубежі нашої ери серед кераміки городищ Північно-Західного Криму та передгір'їв дозволяє говорити про проникнення сюди сарматів і в післядіофантовий час.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному, можна вважати, що населення Чайки було представлене передусім скифами, які, можливо, включили в себе якийсь відсоток асимільованих до того часу таврів, носіїв кизил-кобинської культури. Крім того, на городищі мешкали і сармати. Такий самий склад жителів, в тому чи іншому співвідношенні, був, напевно, і на інших городищах Криму найпізнішого скифського часу.

Н. П. ЗАРАЙСКАЯ

Позднескифская кухонная керамика из городища Чайка в Крыму

Резюме

Для понимания истории позднейших скифов важное значение имеет исследование керамики памятников Крыма. Одним из них является городище Чайка, расположенное в Северо-Западном Крыму, близ Евпатории. Оно было основано в конце V в. до н. э. греческими колонистами и с конца III в. до н. э.—начале II в. до н. э. захвачено скифами.

Используя лепной материал городища, автор на кухонных горшках прослеживает развитие скифских форм в позднейшее скифское время и отмечает изменения, происходящие в керамике. В основу исследования керамики положена классификация Б. Н. Гракова, данная в монографии «Каменское городище на Днестре», которая заключается в анализе характера оформления верхней части сосудов — венчика с плечиками. Обработка материала производилась методом статистического анализа, предложенного Д. В. Деопиком.

В результате были выделены пять основных типов горшков. Из них более 40% кухонной керамики наследует известные скифские формы. Наибольшее распространение получили горшки, которые раньше использовались скифами незначительно.

Появление новых форм сосудов, особенно характерное для более позднего времени существования городища (I в. до н. э.—I в. н. э.), связано с сарматским влиянием, усиливавшимся после заключения в конце II в. до н. э. союза с роксоланами для совместной борьбы против Херсонеса.

При сопоставлении форм и технологии кухонной керамики Северо-Западного Крыма с одновременной керамикой Нижнеднепровских городищ выявляется много общих черт. Однако несмотря на ряд признаков, сближающих крымскую посуду с керамикой городищ Нижнего Днестра, лепные горшки, в результате различного географического положения, а также исторических событий, имеют ряд отличительных черт. Это наличие местных кизил-кобинских традиций, значительное распространение в Крыму сарматских форм и незначительное западных.

Т. О. ШАПОВАЛОВ

Сарматські поховання поблизу с. Новолуганське

У травні та вересні 1967 р. експедицією Донецького державного університету був розкопаний курган № 1, розташований на лівому високому березі р. Лугані, на 1,5 км на захід від с. Новолуганське Артемівського району Донецької області.

Насип зруйнований. Його орієнтовані розміри: висота — 2,1 м, діаметр — до 30 м. У кургані відкрито п'ять поховань. Центральне — № 3 зруйноване; № 2 належить до ранньої доби енеоліту, № 4 — до ката-

Рис. 1. Поховання № 1.

комбного часу епохи бронзи. Поховання № 1 і 5 — сарматські. Крім того, в насипу виявлено дві посудини, одна з яких зрубного часу, друга — сарматська.

Поховання № 1 розташоване в південно-західному секторі насипу, за 5 м від центра, на глибині 1 м від поверхні кургану (рис. 1). Про форму та розміри могили можна судити лише з незначних залишків дерев'яної конструкції, що нагадує вузьку дощату труну.

Кістяк жінки (череп мезокранний)* лежав на спині, головою на північний захід; ліва рука трохи зігнута в лікті і покладена кистю на таз, частина правої — відсутня (по лікоть). Крім того, у кістяка немає лобкової кістки правої частини тазу.

Інвентар поховання досить різноманітний. Біля шийних хребців було знайдено 15 нанизаних на золоту нитку скляних намистин сегментовидної кулястої форми з внутрішньою позолотою (рис. 2, 2). Тут же трапилась і фрагментована фібула, від якої залишились права частина багатовиткової пружини з кінчиком тятиви і частиною ніжки та уламок голки (рис. 2, 1).

Фібула належить до зразків середньолатенської схеми «неапольського типу» і датується I ст. до н. е.¹

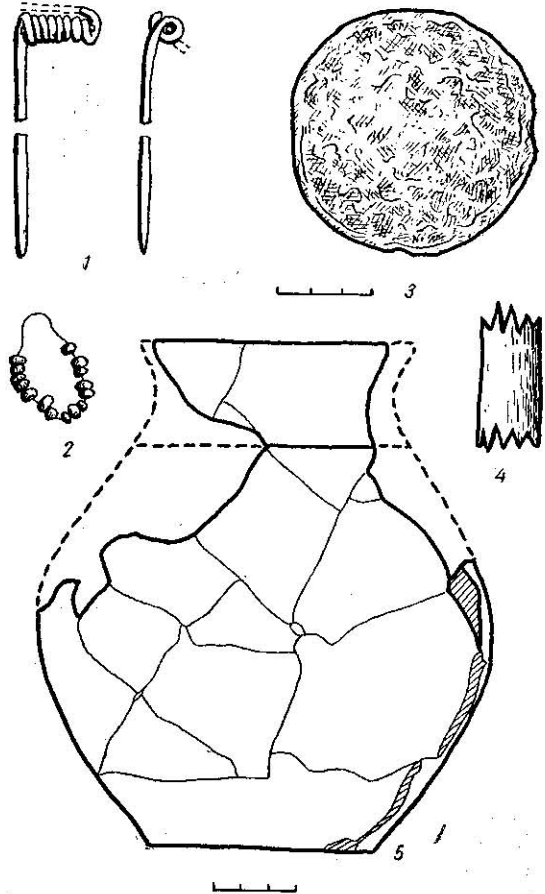

Рис. 2. Інвентар поховання № 1.

* Антропологічні дослідження проведені В. Ю. Рудаковим.

¹ А. К. Амброз. Фібулы юга Европейской части СССР. — САИ, вип. Д1—30, 1966, стор. 22, табл. 3, 5.

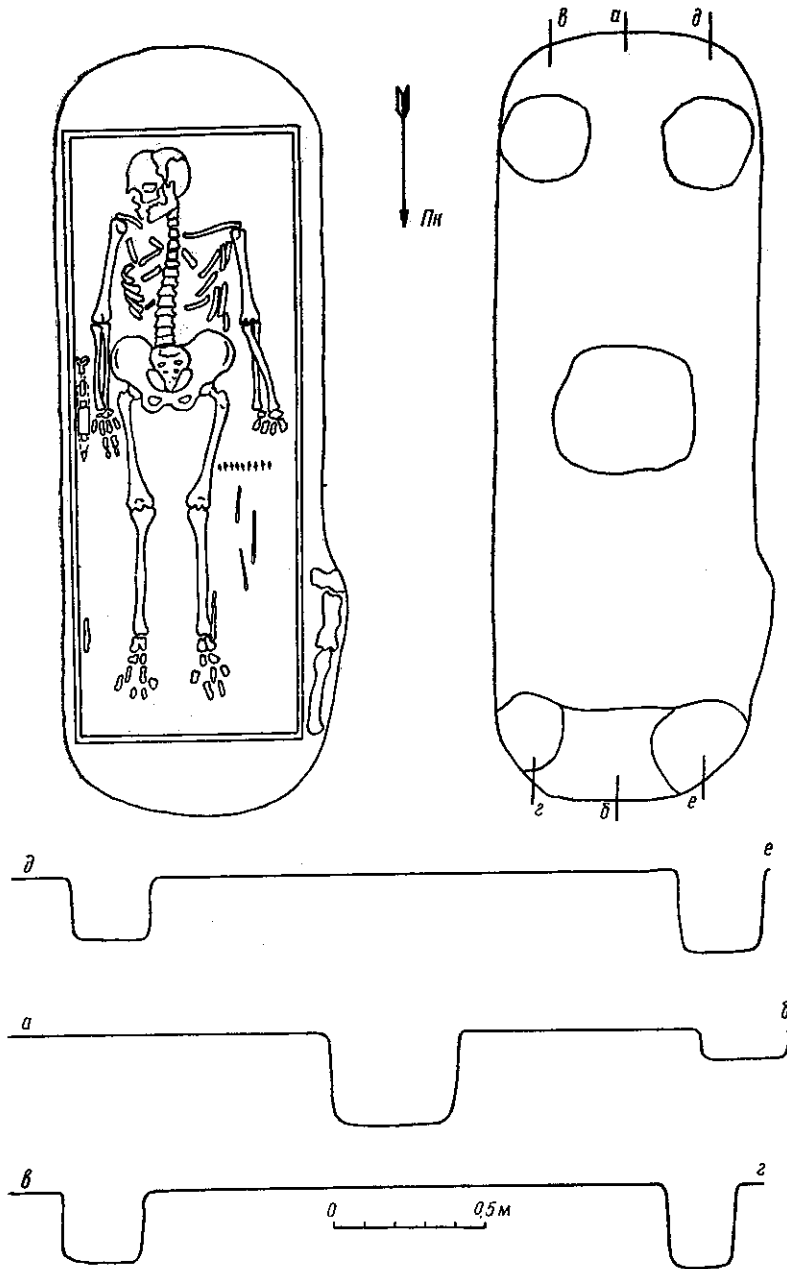

Рис. 3. План і розріз поховання № 2.

На правій плечовій кістці лежало дископодібне гладке з обох боків дзеркало діаметром 5 см (рис. 2, 3). Вдалося простежити залишки дерев'яної оправи від футляра. Ліворуч, третього поперекового хребця знайдено предмет, виготовлений з розколотого навпіл невеликого відрізка трубчастої кістки, який закінчувався з обох боків зубчиками. Спрацьованість зубчиків на одному боці дає підставу думати, що це був штамп. Як свідчить наявність невеликого отвору біля робочого краю, штамп підвішували до пояса (рис. 2, 4).

Залишки напугньої їжі — лопатка та верхня частина лівої перед-

ньої ноги коня (чотирьох років)² — лежали ліворуч біля ніг на квадратному з заокругленими кутами дерев'яному підносі, краї якого були оздоблені тонкими бронзовими платівками шириною 4—5 мм. Зліва від голови стояв невеликий кружальний червоноглиняний глечик з плескати́м дном, кулястим тулубом та невисокими розширеними догори вінцями. Навколо шийки він був оперезаний глибокою борозенкою (рис. 2, 5).

Вище поховання № 1, за 1,5 м на південь від нього, знайдено другий червоноглиняний кружальний глечик з кулястим тулубом та цилінд-

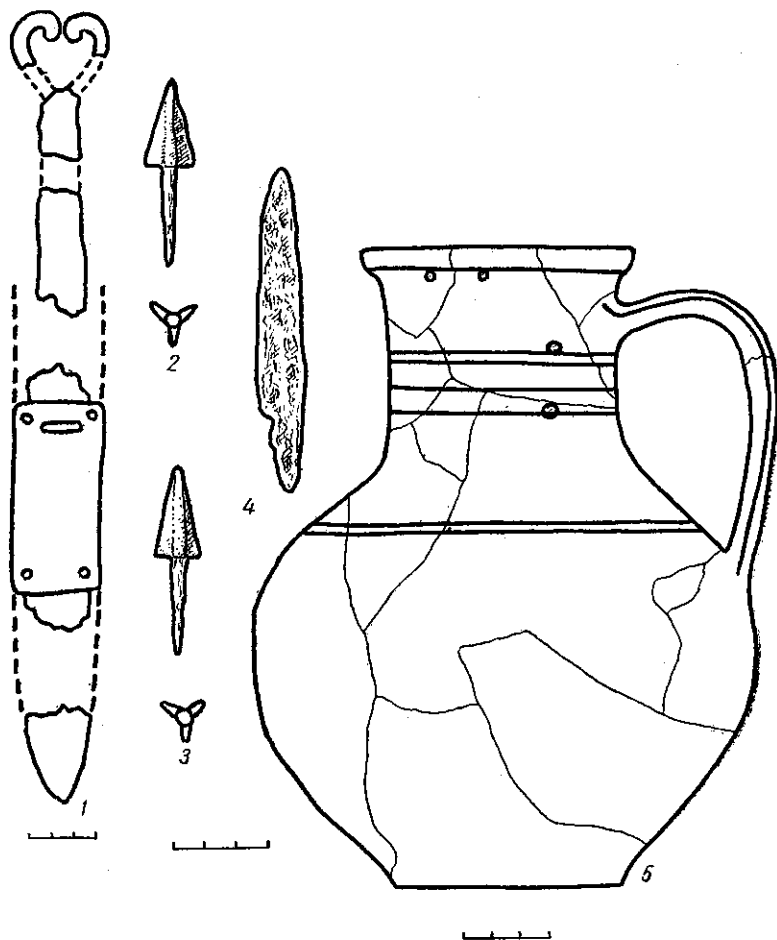

Рис. 4. Інвентар з поховання № 2 та з насипу.

ричною шийкою (рис. 4, 5). Він був розбитий ще за давнину і скріпленний, про що свідчать парні отвори на шийці та під вінцями. Глечик має основні ознаки посуду з сарматського могильника поблизу с. Новофиліпівка і датується I ст. н. е.³

Поховання № 5 розташоване у південно-східному секторі кургану, за 5 м від його центру. Вузька довга яма з заокругленими кутами (2,4×0,9 м) глибиною 1 м вирита у твердій материковій глині. На її стінках чітко позначилися численні пласкі сліди довжиною до 40 см,

² Визначення В. І. Бібікової.

³ М. И. Вязьмитина. Сарматские погребения у с. Новофиліпповка.—ВССА. М., 1954, стор. 234—235.

шириною 1,3 см, залишені багнетоподібним знаряддям. Поблизу стінок ями чітко простежуються дошки труни, товщиною до 3 см.

Кістяк чоловіка лежав на спині з витягнутими вздовж тулуба руками, головою на південь (рис. 3). Ліворуч, біля стегнової кістки, знайдено 82 залізних з трьома перами черешкових наконечників стріл з залишками держаків, довжиною 6—7 см (рис. 4, 2, 3). Тут же простежені й залишки сагайдака, зокрема лусочки червоної фарби. Поблизу правої руки лежав короткий (35 см) залізний кинджал поганій збереженості.

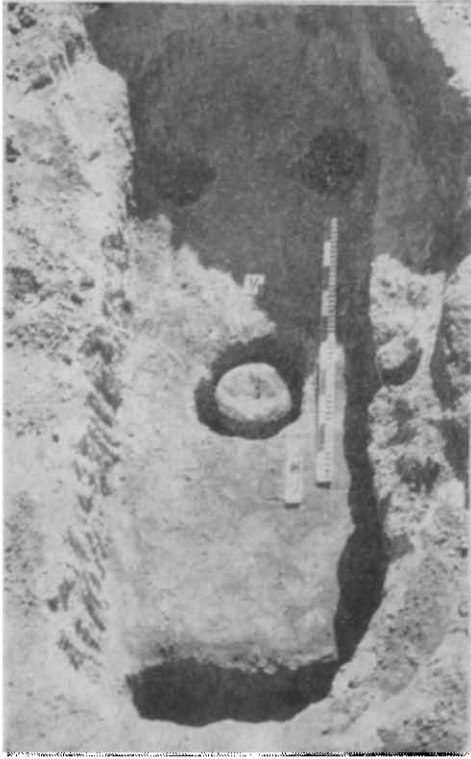

Рис. 5. Дно могили № 2 після зачистки.

Він мав своєрідне навершя зі спірално загнутими до середини кінцями, що нагадує «антенні» навершя савроматських мечів та аналогічні знахідки усть-полуйської культури⁴. Перехрестя простежити не вдалося (рис. 4, 1).

Краще кинджала збереглася залізна прямокутна платівка (8×3,5 см) з видовженим отвором угорі та п'ятьма круглими отворами, вгорі й внизу, для заклепок. Вона виявлена на лезі кинджала — мабуть, була приклепана до піхов. Можливо, за її допомогою піхви прикріплювали до пояса. Судячи із решток, піхви були дерев'яні, обтягнуті зверху шкірою, покритою яскравою червоною фарбою, шматочки якої збереглися на заклепках.

В могилі біля гомілки правої ноги знайдено залізний ніж з дерев'яним руків'ям, прямим лезом та трохи горбатою спинкою (рис. 4, 4). На рівні лівої гомілки поза труною трапились залишки напутньої їжі (верхня частина лівої ноги коня 1,5—2 років).

У невеликому заглибленні (потайнику) під тазом кістяка стояв догори дном порожній мідний казан. Засипка потайника, однорідна з дном могили, старанно утрамбована. По чотирьох кутах у дні могили зроблені майже однакові заглиблення менших розмірів (рис. 5), а біля північної стінки — невеликий уступ. Ніяких речей або залишків дерева тут не було. Очевидно, це фальшиві потайники.

Дно казана округле, стінки, звужуючись догори, переходять у невеликі круті плічка та невисоку шийку. Колись посудина мала вушка, що закріплювались трьома отворами. З одного боку в них збереглися дві мідні заклепки та сліди окису заліза. Отже, можна вважати, що вушка були залізні. Найбільший діаметр казана — 26 см, висота — 13 см, товщина стінок — 2 мм. Виготовлений він ливарним способом з дальшим куванням (рис. 6). Зважаючи на його вигляд та інтенсивний нагар, казан використовувався щодня.

Важливою особливістю цієї знахідки є наявність на зовнішньому боці казана двох грецьких написів. Перший складається з двох літер,

⁴ К. Ф. Смирнов. Вооружение савроматов.—МИА, № 101, 1961, рис. 4; В. Н. Чернов, В. И. Мошинская. В поисках древней родины угорских народов. По следам древних культур. М., 1954, стор. 180—181.

вбитих зубильцем на шийці. Другий, розташований трохи нижче шийки, має 27 літер. 23 з них виконано чеканом — кожна складається з кількох акуратно вбитих крапок, чотири останні зроблені з меншою майстерністю і, можливо, кінцем ножа*.

Увесь комплекс описаних поховань за формою споруд (довгі вузькі могили), особливостями поховального ритуалу (південна та південно-західна орієнтація, покладення кисті на таз, напуття їжа, наявність до-

Мідний казан з поховання № 2

III

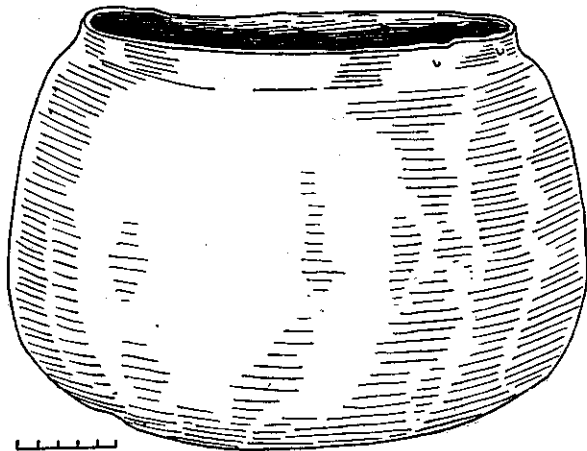

Рис. 6. Мідний казан з поховання № 2.

щатої труни), а також за характером інвентаря дає змогу визначити ці пам'ятки як сарматські. Такому висновку не суперечать і антропологічні ознаки (мезокранний череп жінки).

На підставі фібули, залізних наконечників стріл, дископодібного дзеркала та червоноглиняного глечика поховання можна датувати I ст. до н. е. або ж початком I ст. н. е.

У сарматському комплексі Новолуганського кургану на особливу увагу заслуговують новий тип казана з грецьким написом, досі ще не зафіксований на території степової України, та своєрідна форма навершя кинджала. Розширює уявлення про сарматські знаряддя праці й знахідка штампа з кистки, також невідома в попередніх розкопках. Викликають інтерес і нові деталі влаштування сарматських могил.

* Напис ще остаточно не розшифровано. В ньому є негрецькі слова.

Сарматские погребения около с. Новолуганское

Резюме

Среди пяти погребений, открытых под насыпью Новолуганского кургана (Донецкая область) два являются сарматскими. Об этом свидетельствует как форма могил, так и ориентация костяков, наличие напутственной еды и другие особенности погребального обряда, а также характер инвентаря. На основании находок (фибула, железные наконечники стрел, дискообразное зеркало и красноглиняный сосуд) погребения можно датировать I в. до н. э. или началом I в. н. э.

Особый интерес представляют обнаруженные здесь котел с греческой надписью и навершие кияжала, имеющие своеобразную форму. Привлекают внимание также новые детали устройства сарматских могил.

Ю. І. КОЗУБ

Фігурна посудина з Ольвії

Одним з найважливіших результатів розкопок Ольвії останніх років є відкриття та дослідження ділянки некрополя II ст. до н. е.— III ст. н. е., розташованої на плато західного схилу Заячої балки. В її північній частині, на підвищенні III, всі поховання в ямних та підбійних могилах виявились дитячими. Поховання дорослих в земляних склепах становили меншість.

В одному з дитячих поховань (в могилі № 5, розкопаній 1966 р.) був знайдений рідкісний фігурний посуд у вигляді мавпи (рис. 1). Ця підбійна могила (довжина — 1 м, ширина — 0,45 м), що мала меридіональну орієнтацію, влаштована в лесовому ґрунті, на глибині 1 м. Заклад підбою складався з двох ледве оброблених каменів, ретельно витесаної плити (70×32 см) та кераміди, нахилених в бік підбою і щільно пригнаних одне до одного. Довжина закладу — 1,1 м, висота — 0,5 м. В могилі лежав кістяк дитини 4—5 років, витягнутий на спині, головою на південь. Біля черепа виявлені залізні цвяшки із залишками дерева — все, що звичайно залишається від дерев'яної труни в умовах ольвійського ґрунту. За межами труни виявлено супровідний інвентар, що складався з мініатюрної світлоглиняної кружечки місцевого виробництва (рис. 2) та фігурної посудини, вкопаної в головах.

Фігурна посудина (0—66/1172) являє собою порожнисту фігуру сидячої мавпи на високому чотиригранному п'єдесталі¹. Над головою мавпи здіймається шийка посудини з вінцями у вигляді циліндричного в розрізі валика. На спині мавпи збереглися сліди основ втраченої ручки. Загальна висота посудини — 23 см, самої фігури — 14, її місткість — 0,7 л. Фігурка мавпи дуже виразна. Її поза, вираз обличчя передають глибокий задумливий смуток. Вона сидить, спершись ліктями на коліна. Кість правої руки лежить на плечі, ліва рука нижче ліктя не збереглася. Голова трохи похилена вліво. Розробка деталей фігури досить поверхова, виконання носить відбиток певної сумарності та схематизму. Так, наприклад, ліва рука лише намічена, і про її контури можна лише здогадуватись — в ліктьовій частині вона зливається з ногою, в той час як права рука виділена досить чітко. Коротка шерсть передана ледь помітними рельєфними смугами на спині та грудях, а на лобі вона трактована

¹ Посудина знаходиться в експозиції Археологічного музею АН УРСР в м. Києві.